

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-7-83-41>

УДК 37.015.31:17.022.1:37.018.32

Підборський Ю.Г.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглядаються питання особистісно орієнтованого виховання студентів університету. Визначено характерні риси процесу особистісно орієнтованого виховання студентів у закладах вищої освіти. Окреслено основні завдання здійснення особистісно орієнтованого виховання студентів. У статті характеризуються дослідження вчених, які займалися питаннями особистісно орієнтованого виховання студентів, визначено завдання дослідження, підведено підсумки роботи. Відповідно до особистісно орієнтованої парадигми сучасна вища та загальноосвітня школа має набути нової системної якості освіти впродовж життя, вона має інтегруватися у цілісну систему неперервної освіти, коли слід відмовитись від розвитку школи як соціального інституту за лінійним знанневоцентричним принципом, відповідно до якого постійне збільшення інформації на нашій планеті має призводити до відповідного збільшення терміну шкільної освіти. Результати дослідження, проведеного науковцями, свідчать про ефективність застосування особистісно орієнтованого підходу у процес фахової підготовки, зокрема математики, інформатики, мистецької освіти, безпеки життєдіяльності тощо. Зазначено, що технології особистісно орієнтованого навчання дозволяють створювати максимально сприятливі умови для розвитку та саморозвитку особистості майбутнього педагога, виявлення та активного використання його індивідуальних особливостей у навчальній діяльності. Основні елементи такої технології полягають у виявленні суб'єктного досвіду всіх учасників освітнього процесу, формуванні наукових знань з опорою на досвід майбутніх педагогів, узгодження нових понять із суб'єктивним досвідом вихованця. При цьому базовою орієнтацією педагога виступає є його доброзичливе ставлення до вихованця як до особистості, самосвідомого і відповідального суб'єкта власного розвитку, як до суб'єкта виховної взаємодії. Відтак впровадження в педагогічну практику особистісно орієнтованого навчання дозволить змінити роль і місце освіти в суспільстві, її соціальну значущість, характер, цілі, завдання, зміст і технології та переосмислити саме поняття «освіта», а також забезпечити гармонійний розвиток людини.

Ключові слова: особистісно орієнтоване виховання, особистісно орієнтована парадигма, особистісно орієнтоване навчання, студенти університету, заклади вищої освіти.

Pidborskyi Yurii

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University

PERSONALLY ORIENTED EDUCATION OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Summary. The article considers the issues of personality-oriented education of university students. The characteristic features of the process of personality-oriented education of students in higher education institutions are determined. The main tasks of personality-oriented education of students are outlined. The article characterizes the research of scientists who have dealt with issues of personality-oriented education of students, defines the objectives of the study, summarizes the work. According to the personality-oriented paradigm, modern higher and general education school should acquire a new systemic quality of lifelong learning, it should be integrated into a holistic system of continuing education, when we should abandon the development of school as a social institution on a linear knowledge-centric principle. The planet should lead to a corresponding increase in the duration of school education. The results of a study conducted by scientists indicate the effectiveness of a person-centered approach in the process of professional training, including mathematics, computer science, art education, life safety and more. It is noted that the technologies of personality-oriented learning allow to create the most favorable conditions for the development and self-development of the future teacher's personality, identification and active use of his individual characteristics in educational activities. The main elements of this technology are to identify the subjective experience of all participants in the educational process, the formation of scientific knowledge based on the experience of future teachers, the coordination of new concepts with the subjective experience of the pupil. In this case, the basic orientation of the teacher is his friendly attitude to the pupil as a person, self-conscious and responsible subject of their own development, as a subject of educational interaction. Therefore, the introduction of personality-oriented learning in pedagogical practice will change the role and place of education in society, its social significance, nature, goals, objectives, content and technology and rethink the concept of «education» and ensure harmonious human development.

Keywords: personality-oriented education, personality-oriented paradigm, personality-oriented education, university students, higher education institutions.

Постановка проблеми. Суспільно-політичні, економічні та культурні процеси сучасності, що відбуваються в Україні, ставлять перед наукою і практикою завдання пошуку шляхів персоналізації освіти та вихо-

вання. Головна мета української освіти, визначена Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, полягає у створенні умов для особистісного розвитку та творчої самореалізації кожного громадянина України,

формуванні поколінь, здатних навчатися упродовж життя.

Сучасна педагогічна наука і виховна практика свої прагнення щодо вдосконалення процесу формування і розвитку зростаючої особистості пов'язує з особистісно-орієнтованим підходом. Цей підхід має суттєво змінити виховний процес, зробити його гуманним, наповнити його високими морально-духовними переживаннями, утвердити взаємини справедливості і поваги, максимально розкрити потенційні можливості дитини, стимулювати її до особистісного розвитку, реалізації Я – концепції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різним аспектам проблеми особистісно-орієнтованого, гуманістичного підходу до виховання молоді присвячені дослідження вітчизняних і зарубіжних педагогів та психологів: І. Беха, І. Зязюна, О. Асмолової, Н. Ничкало, Б. Федоршина, В. Моляка, В. Століна, О. Балла, В. Ломова, В. Давидова, К. Роджерса, А. Маслоу та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема особистісно-орієнтованого виховання за нових соціально-культурних умов, нинішніх обставин подальшого розвитку духовної культури українського народу, маніфестовані Актом про незалежність України, переходом до ступеневої вищої освіти, зумовили гостру потребу в активізації науково-дослідної роботи саме в цьому напрямі.

Мета статті – розкриття сутності особистісно-орієнтованого виховання студентів у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Особистість як наукове поняття починає з необхідністю використовуватись у психології в кінці XIX на початку XX століття. У той час це поняття здебільшого розумілось як таке, що має цілісно відображати психічний склад людини, тобто характеризувати її психічні властивості, процеси, етапи розвитку у вичерпній повноті, взаємозв'язку, системі тощо. У русі до цілісної, власне особистісної характеристики психіки людини спеціалісти виходили з різних психічних понять, таких, приміром, як «потік свідомості» і самосвідомості (У. Джемс), «ціннісна орієнтація» (Е. Шпрегер) свідоме і несвідоме (З. Фрейд).

Для реалізації мети нашого дослідження ми використовували ту теоретичну платформу, яка є синтезом загальноновизнаних психологічних теорій. Отже, на нашу думку, найбільш вдалим і змістовним буде тлумачення поняття та структури «Я – образу», як динамічної системи уявлень людини про себе, що включає такі структурні компоненти:

- 1) когнітивний – процес пізнавальної діяльності орієнтований на самого себе, внутрішній світ, багатий суб'єктивним, індивідуально – самобутнім;
- 2) емоційний – широкий спектр емоційних установок по відношенню до себе, від самоповаги і до самоприниження.
- 3) поведінковий (культативний) – система установок суб'єкта по відношенню до власних дій, вчинків, опосередкованих зовнішньою (руховою) та внутрішньою (психологічною) активністю [6, с. 90].

Отже, альтернативою директивному підходу до виховання студентів має виступати філософія особистісно-орієнтованого виховання, яке забез-

печує право на свободу вибору ціннісної позиції, цінність людського духу і цінність життя взагалі, на можливість його дійового здійснення за наявності в неї установки на подолання дисгармонії в досвіді, поведінці, спілкуванні, діяльності.

Тому виховання не може зводитися лише до формування певних якостей, розкриття природних задатків, процес виховання має здійснюватися в соціально організованій діяльності, спілкуванні, опосередкованими доброзичливими взаєминами взаємовимогливості. Процес виховання за своєю сутністю має бути динамічним, диференційованим, особистісно-орієнтованим.

Інтеграцію України у світовий культурно-освітній простір може забезпечити передусім система виховання, адекватна меті держави і конкретної особистості.

Тому в сфері виховання відбувається інтенсивний пошук більш досконалої моделі. Вона повинна базуватися на кращих національних, культурних і виховних традиціях, урахувуючи уроки історії українського народу, власні ресурси і можливості держави, забезпечити духовну і предметну творчість педагогічної громадності.

При всій різноманітності пошуків, що ведуться в світі нині, на нашу думку, слід зупинитися на такому напрямі як особистісно-орієнтований.

Сучасна, розроблена І.А. Бехом та А.М. Бойко, нетрадиційна особистісно-орієнтована парадигма виховання має антропоцентричний характер. Вона об'єктивно прийшла на зміну знаннєцентричної, культуроцентричної парадигми [1].

Особистісно-орієнтоване виховання – це утвердження людини як найвищої цінності, навколо якої групуються всі інші суспільні пріоритети. Згідно з цим добро стає сутнісним визначенням людини. Виховні ситуації, які створюються у межах особистісно-орієнтованого виховання, мають забезпечувати розвиток такого рівня свідомості, який би спонукав студента до самопізнання і самоактивності з тим, щоб вона могла стати творцем власного духовно багатого життя.

У контексті особистісно-орієнтованого підходу може бути намічено декілька варіантів запровадження особистісно-орієнтованого виховного процесу (модель І. Беха, О. Кононенко, М. Кросовицького та інші).

І. Бех вказує на те, що виховання в особистісному вимірі має такі позиції вихователя: розуміння дитини, визнання дитини, прийняття дитини. Вихователю потрібне співчутливе, емпатійне розуміння та готовність прийняти вихованця повністю, навіть з його недоліками [1, с. 122].

Особистісно-орієнтований виховний процес будується не просто на рахуванні індивідуальних особливостей вихованців, а, насамперед, на послідовному, завжди і у всьому, ставленні до них як до особистостей, як до відповідальних і свідомих суб'єктів діяльності.

Визнання педагогом індивідуальності вихованця, врахування її в організації і здійсненні виховної діяльності має проявитися у самій стратегії особистісно-орієнтованого виховання. Визначивши певну систему виховних цілей, завдань виховання, викладач, куратор академічної групи добирає такі засоби виховного впливу, які актуалізують властиві конкретному вихованцеві функціонально-психологічні особливості.

Чим вище диференціація форм виховного впливу з урахуванням індивідуальних особливостей, тим ефективніше виховання.

При цьому враховується, що незалежно від своїх індивідуальних особливостей і можливостей усі студенти мусять знати й ефективно виконувати необхідні моральні вимоги. Отже, конкретні шляхи кожного вихованця до досягнення виховної мети, конкретні механізми особистісного розвитку можуть бути індивідуально-своєрідними і відповідати вихідним індивідуальним особливостям.

Прийняття педагогом вихованця передбачає поблажливе, терпляче ставлення до нього, але не виключає вимогливості з боку викладача. Вимогливість служить розвитку особистості лише на фоні позитивного ставлення, прийняття і бажання допомогти їй.

Таким чином, прийняття вихованця – це й прояв поваги до нього, яка включає повагу до його думок, переживань, дій, до його прав і гідності.

Особистісно-орієнтоване виховання надає можливість вихованцеві краще функціонувати як особистості. Такий ефект є наслідком того, що і вихователь, і вихованець працюють в єдиному емоційно-чуттєвому діапазоні, який запобігає психологічному напруженню як результату переживання небезпеки від неделікатного вторгнення викладача у юнацький світ. Студент має щоразу відчувати, що зустріч з викладачем відкриває для нього нові можливості як щодо емоційних вражень, так і щодо спілкування та вільної поведінки.

Лише за дії особистісно-орієнтованої технології студент в змозі відчувати, що він не просто перебуває, а повноцінно живе в атмосфері людяності, яка має поновити її своїм гуманним змістом.

Особистісно-орієнтовані технології створюють, по-перше, простір для прояву особистих проблем вихованців, з сукупності яких складається їх власне життя, і без яких вони не уявляють себе особистостями. По-друге, у такому виховному середовищі особисті проблеми вихованців вирішуються найбільш психологічно оптимально для них чином. Це означає, що студент не зазнає таких дій педагога, за яких буде принижена його гідність. Навпаки, будь-яка життєва колізія завжди виступатиме приводом для утвердження гідності студента [4, с. 98].

Особистісно-орієнтований підхід використовує технологічні механізми виховання, розраховані на залучення всіх компонентів структури особистості (свідомість, емоції, воля) у соціальній міжособистісній взаємодії.

І. Бех пропонує низку інваріантів як усталених і незмінних наукових вимог, які на нашу думку можуть бути адаптовані до виховного процесу у ЗВО [1].

Перший інваріант: передбачає формування у суб'єкта здібності, бажання усвідомити себе як особистість.

Другий інваріант: формування образу «гарного іншого». Узагальнюючий образ «хорошого іншого» виступає у функції спонуки студента до міжособистісної взаємодії, і в цьому вбачається його виховуюча цінність.

Третій інваріант: культивування у вихованця цінності іншої людини.

Виховуючи у студента здібність цінувати особистість людини, викладач, куратор мусить пам'ятати про деструктивну дію такого захисного механізму як самоствердження за рахунок приниження інших.

Він і сам не повинен його проявляти, і запобігати його прояву у своїх вихованців.

Четвертий інваріант: Утвердження педагогом позитивної особистісної сутності вихованців як альтернатива його викриваючому аналізу. Вільно чи не вільно позиція нерівності у міжособистісній виховуючій взаємодії викладач-студент приводить до того, що педагог надмірно вдається до виховуючих прийомів, які спрямовані на безпосереднє викриття певних негативних рис студента. За логікою вихователя пряма вказівка на такі риси стимулюватиме студента до самоаналізу, самокритики і цим самим сприятиме їх подоланню. Однак педагогу слід зважити на складну дилему, яка полягає в тому, що з одного боку, ніякі зміни неможливі доки людина не визначила своєї відповідальності, а з другого – таке визначення лише збільшує тягар неблагополуччя. То ж вказівка на негативні риси психологічно розцінюється студентом як посягання на його «Я».

П'ятий інваріант: Утвердження особистісного розвивального самовиміру. У процесі виховання морально досконалої особистості важливо запобігти виникненню і розвитку почуття вищого щодо іншої людини, навіть якщо це почуття зрештою мотивоване істиною, красою і навіть добром. Викладач повинен систематично звертати увагу студента на його власні процеси, а не травмувати її самолюбство, ставлячи за приклад їй інших. Самовимір – одна з найважливіших умов формування потреби, звички до спілкування з самим собою, до самотньої праці душі.

Шостий інваріант: Використання «ефекту генерації» у виховному процесі. Використання «ефекту генерації» у виховному процесі докорінно змінює його сутність, а отже, і його методичний перебіг та загальну результативність. Поняття «ефекту генерації» фіксує внутрішній процес генерування вихованцем знань – суджень морально-духовного змісту. Отже, йдеться про таке спрямування виховного процесу, коли студенту тотально не транслюється відчужені моральні норми, стандарти, етичні правила чи вимоги, а він стає час від часу у позицію їх активного створення.

Сьомий інваріант: Використання «ефекту присутності» у виховному процесі. У західній гуманістичній психології використовується категорія «присутності» як форма взаємин викладача зі студентами. Психологічний зміст цієї категорії доцільно визначити як чинення впливу педагога на особистість своєю сутністю, своїми корінними духовними надбаннями. Присутність викладача – це «робота над собою» як основним виховуючим засобом, що виключає будь-який тиск стосовно студента.

Восьмий інваріант: Культивування у вихованні досвіду свободи приймати особистісні рішення. Виховний вплив викладача має бути спрямований на формування у суб'єкта вміння власними силами нейтралізувати дію егоїстичних прагнень і цим самим розчистити поле свідомості для діяльності в межах відношення узго-

дженості. Саме усвідомлення суб'єктом власної здатності приймати рішення як цінності є дійовим фактором вільного прийняття етичної норми як мотиву його індивідуальної поведінки.

Дев'ятий інваріант: Культивування зворотного виховного впливу. Сучасна гуманітарна наука у своїх пошуках цілісного виміру людської особистості вичленує фундаментальний її критерій – міру чуттєвих ставлень до соціального і природного довкілля, до самої себе та міру життя в цілому. Треба виховувати ставлення до вчинку як до смислу свого життя.

Десятий інваріант: Відповідність образу «Я» вихованця результатам своєї поведінки. Повноцінний виховний процес має забезпечити об'єктивність уявлень дитини про себе. Хто я? – на це складне питання вихованець мусить мати однозначну і правильну відповідь, яка б ґрунтувалась не на бажаних цінностях, а на реальних надбаннях його внутрішнього досвіду. Потрібна моральна самокваліфікація полегшується за умови прояву адекватних своєму «Я» моральних вчинків, поведінки в цілому.

Одинадцятий інваріант: Ціннісно-смілова спрямованість предметної діяльності людини. Цей інваріант вимагає від викладача формувати у студентів розуміння власного смислу своїх вчинків і дій.

Дванадцятий інваріант: Виховання готовності відстоювати себе як особистість стосовно студентства, відстоювання себе як особистості не тотожне особистісному утвердженню, коли студент лише вчинково проявляє свою морально-духовну сутність. Однак шлях до відстоювання себе як особистості розпочинається з особистісного утвердження – це має бути неодмінним виховним правилом.

Запропоновані виховні інваріанти І. Бехом спроможні зробити виховний процес у ЗВО більш прогнозованим, а значить більш розвивально ефективним.

Сучасна нетрадиційна особистісно-гуманістична парадигма виховання, розроблена А.М. Бойко, має антропоцентричний характер [5, с. 49].

Для практичної реалізації особистісно-гуманістичної парадигми необхідне забезпечення суб'єкт-суб'єктних, морально-естетичних взаємин дітей і дорослих на рівні співробітництва і співтворчості. Нова парадигма ґрунтується на ідеях вітчизняної філософської традиції.

Особистісно-гуманістична парадигма виховання теоретично обґрунтована А. Бойко і використовується в практиці педагогічних закладів освіти всіх рівнів акредитації і загальноосвітніх шкіл, що підтверджує її перспективний характер. Інтеграцію України у світовий культурно-освітній простір може забезпечити передусім система виховання, адекватна меті держави і конкретної особистості. Тому в сфері виховання відбувається інтенсивний пошук більш досконалої моделі. Вона повинна базуватися на кращих національних, культурних і виховних традиціях, враховувати уроки історії українського народу, власні ресурси і можливості держави, забезпечувати духовну і професійну творчість педагогічної громадськості.

Процес становлення студента як фахівця складається з декількох етапів: усвідомлення соціальної ролі праці педагога, прийняття

вимог педагогічної професії, усвідомленого пред'явлення цих вимог до себе, самовиховання необхідних якостей, моделюючих особистість викладача, вчителя, реалізації творчої діяльності. Ці етапи професійного становлення майбутнього спеціаліста складають основу професійно-педагогічного виховання у ЗВО, процес якого включає в себе навчальну, наукову, позааудиторну та громадську роботу.

Велика увага має приділятися використанню виховного потенціалу навчальних предметів, які формують філософсько-світоглядну позицію, науковий досвід, пізнавальну активність і культуру розумової праці, навички самоврядування, соціальної активності і соціальної відповідальності, політичну культуру студентів; розвивають почуття любові до Батьківщини і свого народу, правосвідомість; сприяють виробленню свідомого ставлення до праці, естетичної культури і фізичного вдосконалення.

В умовах розбудови української державності і подальшого розвитку незалежності України реальною методологічною основою виховання як соціального явища є ідеологія державотворення зорієнтована на загальнолюдські та національно-культурні цінності.

Теоретичною основою виховної діяльності в наш час є новий національно-культурний зміст, звернення до коренів етнопедагогіки, знайомство з іменами забутих предків [2].

Студент педагогічного ЗВО готує себе не лише до навчання дітей, а й до їх виховання. І перш ніж вчити дітей самоствердженню у суспільстві, він має сам навчитися цьому.

Специфіка виховного процесу у ЗВО полягає в тому, що він включає в себе формування педагогічної спрямованості майбутніх педагогів і основ професійної етики.

При організації виховного процесу важливо пам'ятати про умови його результативності, а саме: формування морального обличчя особистості відбувається на основі діяльності людини і її спілкування із оточуючими; співвіднесення зовнішніх впливів з індивідуальними особливостями особистості; знання джерел і рушійних сил її самовизначення.

Навчальний заклад має сформувати культуру самовизначення кожного студента. Життєве самовизначення більш широке поняття, ніж тільки професійне і навіть громадянське. Воно характеризує людину як суб'єкта власного життя і власного щастя, яка самореалізує свої сили і здібності. Необхідно у майбутніх педагогів сформувати базову культуру. Базова культура є деякою цілісністю, що містить у собі оптимальну наявність властивостей, якостей, що дозволяють людині розвиватися в гармонії з суспільною культурою. Сьогодні варто звертати увагу на формування у майбутніх педагогів таких якостей, як-от: професійна гідність, вірність обов'язкам, діловитість, уміння вести дискусію, відповідальність.

До структурних елементів процесу виховання відносимо: мету, зміст, форми, методи і засоби виховання, його результат. Компонентами процесу виховання є: свідомість особистості студента, її емоційно-чуттєва сфера, звички поведінки.

Виховний процес у ЗВО реалізує принципи виховання, що визначені Концепцією вихован-

ня дітей та молоді у національній системі освіти і склалися історично (єдність національного і загальнолюдського; природовідповідність; культуровідповідність; активність, самодіяльність і творча ініціатива студентської молоді; демократизація виховання; гуманізація виховання; безперервність і наступність виховання; єдність навчання і виховання; цілеспрямованість; диференціація та індивідуалізація виховного процесу; етнізація; комплексний підхід; опора на позитивне).

Висновки і пропозиції. Здійснене дослідження дає можливість реалізувати сучасне навчально-методичне забезпечення особистісно орієнтованого підходу, зокрема, навчально-педагогічні ситуації, майстер-клас, різнобічні творчі методи організації навчання в освітньому середовищі, художньо-естетичний розвиток вихованців, сучасні аспекти управління загальною середньою освітою. При цьому зазначена парадигма виступає головним критерієм виявлення та аналізу педагогічних міфів, які відображають консервативні тенденції розвитку освітньої сфери. Відповідно до особистісно орієнтовної парадигми сучасна вища та загальноосвітня школа має набути нової системної якості освіти впродовж життя, вона має інтегруватися у цілісну систему неперервної освіти, коли слід відмовитися від розвитку школи як соціального інституту за лінійним знанневоцентричним принципом, відповідно до якого постійне збільшення інфор-

мації на нашій планеті має призводити до відповідного збільшення терміну шкільної освіти.

Результати дослідження, проведеного науковцями, свідчать про ефективність застосування особистісно орієнтованого підходу у процес фахової підготовки, зокрема математики, інформатики, мистецької освіти, безпеки життєдіяльності та ін. Відтак, упровадження в педагогічну практику особистісно орієнтованого навчання дозволить змінити роль і місце освіти в суспільстві, її соціальну значущість, характер, цілі, завдання, зміст і технології та переосмислити саме поняття «освіта», а також забезпечити гармонійний розвиток людини. Одним із напрямів реалізації зазначеного завдання – це використання інноваційних особистісно орієнтованих технологій навчання в умовах кредитно-трансферної системи, що дозволяє кожному студенту усвідомити себе як особистість, побачити особистісну цінність своїх майбутніх вихованців, Крім того, впровадження особистісно орієнтованого підходу активізує мислення студентів, формує у них позитивні мотиваційні установки щодо майбутньої педагогічної діяльності у галузі освіти; виробляє звичку активно, креативно-творчо, раціонально мислити та діяти.

Перспективою подальших розвідок може бути дослідження питання вивчення і розповсюдження регіонального і зарубіжного досвіду здійснення особистісно орієнтованого виховання у вищій школі.

Список літератури:

1. Бех І.Д. Виховання особистості. [У 2 кн.]: Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ : Либідь, 2003. 344 с.
2. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті. Київ : Шкільний світ, 2001. 24 с.
3. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: навч. посіб. [для магістрантів і аспірантів]. Київ : ТОВ «Філ-студія», 2006. 320 с.
4. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі. Київ : Вища школа, 2005. 239 с.
5. Шапран О.І., Новак О.М. Педагогіка вищої школи : навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельницький : Домбровська Я.М., 2019. 280 с.
6. Яремчук С.В. Професійно-психологічна спрямованість особистості майбутнього вчителя. *Педагогіка і психологія*. 2001. № 1(30). С. 89–97.

References:

1. Bekh, I.D. (2003). Vykhovannia osobystosti [Education of personality]. [U 2 kn.]: Kn. 2: Osobystisno oriientovanyi pidkhdid: naukovo-praktychni zasady. Kyiv: Lybid, 344 p.
2. Natsionalna doktryna rozvytku osvity v Ukraini u XXI stolitti [National doctrine of education development in Ukraine in the XXI century]. Kyiv: Shkilnyi svit, 2001. 24 p.
3. Podoliak, L.H., & Yurchenko, V.I. (2006). Psykholohiia vyshchoi shkoly: navch. posib. [dlia mahistrantiv i aspirantiv] [Psychology of higher school]. Kyiv: TOV «Fil-studiiia», 320 p.
4. Sliepkan, Z.I. (2005). Naukovi zasady pedahohichnoho protsesu u vyshchii shkoli [Scientific principles of pedagogical process in higher school]. Kyiv: Vyshcha shkola, 239 p.
5. Shapran, O.I., & Novak, O.M. (2019). Pedahohika vyshchoi shkoly: navch.-metod. posib [Higher school pedagogy]. Pereiaslav-Khmelnitskyi: Dombrovska Ya.M., 280 p.
6. Yaremchuk, S.V. (2001). Profesiino-psykholohichna spriamovanist osobystosti maibutnoho vchytelia [Professional and psychological orientation of the future teacher]. *Pedahohika i psykholohiia*, no. 1(30), pp. 89–97.